

הרב נתנאל אוירבך

מידע יישומי – טבת-אדר תשע"ה

ט"ו בשבט

בהלכה יש שתי משמעויות לתאריך ט"ו בשבט כראש השנה לאילנות: האחת לעניין מניין שנות הערלה,¹ והשנייה לעניין הפרשת תרומות ומעשרות.²

א. ערלה ונטע רבעי

1. בשלוש השנים הראשונות של עץ פרי – אסורים פירותיו באכילה ובהנאה.³ בשנה הרביעית הם נטע רבעי, ומותר לאכלם לאחר שמחללים אותם.⁴ בשנה החמישית הם חולין, ומותר לאכול אותם לאחר הפרשת תרומות ומעשרות כדין.
2. לאחר שהסתיים מניין שנות ערלה של העץ, הפירות שעליו שגדלו בשנות הערלה עדיין אסורים באיסור ערלה.⁵ היתר הפירות מותנה בשני גורמים: התאריך ט"ו בשבט,⁶ שהוא ראש השנה לפירות האילן, וחנטת הפרי.
3. לכן פירות שחונטים לאחר ט"ו בשבט כבר אינם אסורים באיסור ערלה; הם שייכים לשנה הרביעית, והם נטע רבעי. לעומת זאת הפירות שחונטים לפני ט"ו בשבט שייכים לשנה השלישית, והם עדיין אסורים באיסור ערלה. שנה לאחר מכן, פירות שיחנטו לפני ט"ו בשבט הם נטע רבעי, ואילו אלו שיחנטו לאחר ט"ו בשבט הרי הם חולין.
4. שלב גידול הפרי הקובע את השנה לעניין מניין שנות ערלה של הפרי הוא החנטה,⁷ כלומר השלב של תחילת היווצרות הפרי. לכן אם הפרי הגיע לשלב זה (או שהוא בשלב מתקדם יותר) לפני ט"ו בשבט, הוא אסור באיסור ערלה; אם בט"ו בשבט הוא היה קטן משלב זה, דינו כדין נטע רבעי.

1. רש"י, ראש השנה י ע"א ד"ה ופירות.

2. רמב"ם, הל' מעשר שני פ"א ה"ב.

3. פסחים כב ע"ב; רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"י ה"ט; שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' א.

4. רמב"ם, שם הט"ז.

5. ראש השנה י ע"א.

6. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' ה. אמנם ישנן דעות המקלות, אם נטעו את העץ לאחר ט"ו באב או שנטעוהו בין א' בתשרי לט"ו בשבט, אך למעשה נוקטים להחמיר בארץ ישראל, ובכל מקרה רק פירות החונטים לאחר ט"ו בשבט יצאו ממניין שנות ערלה, ראה: ש"ך, שם ס"ק י; חזו"א, דיני ערלה ס"ק ה.

7. תוספות, ראש השנה יד ע"א ד"ה באחד; ואף לשיטת הרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ב; הל' שמטו"י פ"ד ה"ט) שבכל הדינים השלב הקובע הוא עונת המעשרות, לעניין ערלה השלב הקובע את איסור הפרי הוא מוקדם הרבה יותר: סמדר או בוסר, ראה: כרם ציון, ערלה הלכות פסוקות פ"ט גידולי ציון הערה ד; שו"ת באהלה של תורה ח"ד, עמ' 283–304; התורה והארץ ה, עמ' 214–215.

ב. תרומות ומעשרות בפירות האילן

1. השלב הקובע את שנת המעשר של פירות האילן הוא החנטה,⁸ והתאריך שבו מתחילה השנה לעניין זה הוא ט"ו בשבט.
2. לכן פרי שתחילת גידולו היא לפני ט"ו בשבט משתייך לשנה הקודמת ויש להפריש ממנו מעשר שני, ופרי שתחילת גידולו לאחר ט"ו בשבט משתייך לשנה שלאחריו ויש להפריש ממנו מעשר עני.
3. אין להפריש תרו"מ מפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר מכן, וכן ההיפך.
4. האתרוג הוא יוצא מן הכלל, ואף שנחשב אילן, שלב הגידול הקובע בו הוא לקיטה, כירק, אך התאריך הקובע הוא ט"ו בשבט, כאילן,⁹ והקוטף אתרוג לאחר ט"ו בשבט תשע"ח יפריש ממנו מעשר עני.
5. יש כמה מיני עצים שזמן החנטה שלהם הוא בתקופה הקרובה לט"ו בשבט, כגון: שקד, אפרסק, שסק, פסיפלורה.¹⁰ כיוון ש'שנת המעשר' נקבעת לכל פרי בנפרד, פעמים שאי אפשר לקבוע את 'שנת המעשר' לכל המטע כאחד. לכן, אם יש אפשרות לסמן את 'שנת המעשר' על כל פרי בנפרד, יש לעשות כן. אם אין אפשרות כזו, 'שנת המעשר' של הפירות תיקבע על פי רוב הפירות. בכל מקרה יאמר בנוסח ההפרשה: 'תשע מאיות... הרי הן מעשר שני', ויוסיף: 'ואם הפירות הם משנת מעשר עני, כל מה שקראתי בשם מעשר שני יהיה מעשר עני...'. לאחר מכן יחלל את המעשר השני (ללא ברכה).
6. לגבי שאר פירות ההדר יש מחלוקת הפוסקים אם דינם כשאר עצי פרי (חנטה וט"ו בשבט) או שדינם כאתרוג (לקיטה וט"ו בשבט).¹¹ ולמעשה, פירות הדר שחנטו בשנה אחת ונלקטו בשנה אחרת, יש להפריש מהם גם מעשר שני וגם מעשר עני, ויאמר בנוסח ההפרשה גם מעשר שני וגם מעשר עני כנ"ל בסעיף 5.

ג. דיני נתינת מעשר עני

1. מעשר עני, לאחר שהפריש וקרא עליו שם מעשר עני, אין בו קדושה,¹² אבל הוא ממון
-
8. הראשונים נחלקו מהי ה'חנטה'. לדעת בעלי התוספות, ראש השנה יב ע"ב ד"ה התבואה, החנטה היא תחילת היווצרות הפרי, לאחר נבילת עלי הכותרת של הפרח. לדעת הרמב"ם, הל' מע"ש פ"א ה"ב; הל' מעשר פ"ב ה"ה, החנטה היא סוף הגידול והיא מקבילה ל'עונת המעשרות', לאמור תחילת שלב ההבשלה. אף שמחלוקת זו לא הוכרעה, ומכלל ספק לא יצאנו, המנהג המקובל הוא כדעת בעלי התוספות. ראה: חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה פירות האילן; שם, ד"ה פירות האילן; שם, ס"ק יב; שם, סי' כא ס"ק טז, ד"ה ולענין הלכה.
 9. רמב"ם, הל' מעשר שני פ"א ה"ה.
 10. לגבי פסיפלורה נחלקו אם נחשבת ירק והשלב הקובע בה הוא לקיטה, או אם נחשבת עץ והשלב הקובע הוא חנטה.
 11. משפט כהן, סי' נא; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק טז, ד"ה תפוז.
 12. ראה: רמב"ם, הל' מעשר פ"א ה"ב; מנחת חינוך, מצווה תעד אות א.

- העניים ויכולים הם לעשות בו כל מה שירצו,¹³ ויש מצווה על הבעלים לתת חלק זה מהיבול לעניים.¹⁴
2. ההגדרה של עני בימינו בנויה על סמך הצרכים של אדם ושל בני משפחתו למשך שנה. אדם שיש לו סכום כסף שמספיק למחייתו ולמחיית בני משפחתו למשך שנה אינו עני. לחלופין, אם יש לאדם שכר עבודה מובטח שמספיק למחייתו כנ"ל, הוא אינו עני. הגדרת שכר עבודה מינימלי יכולה להיקבע כשכר המינימום' במשק.¹⁵ אם אין לו את כל אלה - הריהו עני.¹⁶
3. אם לא נמצא עני כזה העומד בקריטריונים הנ"ל, לא פקעה חובת הנתינה. במקרה זה יש אומרים שיש אפשרות לתת את מעשר העני לגבאי צדקה והם יכולים לתת גם שלא עפ"י הקריטריונים הנ"ל.¹⁷
4. נתינת מעשר עני היא נתינה של פירות המעשר לעני, ואין יוצאים ידי חובה בנתינת כסף בתמורה לאותם פירות.¹⁸
5. כיוון שצריך לתת דווקא את הפירות למעשר עני, וכן יש קושי למצוא עני בכל פעם שהאדם מפריש תרומות ומעשרות, הדרך הנוחה והטובה ביותר לקיים את מצוות הנתינה היא על ידי הלוואה מראש לעני קבוע ('מכירי עניים'), וכן נוהגים ב'בית האוצר' שליד מכון 'התורה והארץ'.
- בצורה זו, הפירות מוקנים מאליהם לעני בשעת 'קריאת שם', והעני נותן למלווה רשות ליהנות מן הפירות תמורת קיזוז ההלוואה שהלווה לו מראש.¹⁹
6. אין לברך ברכה נפרדת על נתינת מעשר עני.²⁰

13. טור, יו"ד סי' שלא. אולם ראה קריית ספר, הל' מתנות עניים פ"ו, שכתב שמעשר עני לא ניתן לעניים אלא לאכילה, שנאמר 'ואכלו בשעריך ושבועו'.
14. רמב"ם, ספר המצוות מצוות עשה קל; רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"ד; חינוך, מצווה שעד; רמב"ן, השגות לספר המצוות, שורש יב; ראה: חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י אות ג.
15. כ-5000 ש"ח לחודש (נכון לאמצע שנת תשע"ז).
16. כך פסק הרב מרדכי אליהו, 'גדר עני למעשר עני', התורה והארץ ב, עמ' 41-47; שם, עמ' 105-114; ראה עוד, אמונת עתיך 90 (תשע"א), עמ' 31-35.
17. הרב מרדכי אליהו, 'גדר עני למעשר עני', התורה והארץ ב, עמ' 47.
18. ר"י קורקוס, דבריו הובאו בשו"ת אבקת רוכל, סי' טז; דרכי תשובה, יורה דעה סי' ס"א ס"ק יט; כף החיים, יו"ד סי' ס"ק נג; מחזיק ברכה, יו"ד סי' ס"א דין י; חזו"א, מעשרות סי' ח ס"ק ה ד"ה עוד דן. אולם יש שהתירו לתת מעות חלף המעשר אם ישנה הסכמה לכך מראש, ראה, שו"ת הרדב"ז ח"א, סי' שמ; מחנה אפרים, הל' זכיה ומתנה סי' ט; פרי חדש, יו"ד סי' ס"א ס"ק כג.
19. גיטין ל ע"א; רמב"ם, הל' מעשר פ"ז ה"ה-ה"ז. בפרטי הדין, ראה התורה והארץ ב, עמ' 87-97.
20. נחלקו הפוסקים אם יש לברך על נתינת מתנות כהונה ובתוכן תרומות ומעשרות. יש הסוברים שאין לברך על הנתינה, ראה: תוספות, בכורות יא ע"א ד"ה והלכתא; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' ית; ר"י אבן פלט, הובא ברשב"א שם ובאבודרהם השלם, עמ' יז-כ; חכמת אדם, שערי צדק שער משפטי הארץ, פ"ח סעי' ט. ויש הסוברים שיש לברך על נתינת תרו"מ, ראה: הרוקח, סי' שסו; פאת השולחן, סי' ג סעי' כ; שם, בית ישראל ס"ק לט. בעניין זה ראה גם: פתחי תשובה, יו"ד סי' ס"א ס"ק א. אולם ביחס לברכה על נתינת מעשר עני מודה הרוקח הנ"ל שאין לברך. לדבריו, זוהי מצווה שכלית שאין לברך

7. גם אדם המוגדר עני חייב להפריש מהיבול שלו ולתת מעשר עני לעני אחר.²¹

ד. דיני נתינת מעשר עני בספקות

1. דיני נתינת מעשר עני חמורים יותר מנתינת מעשר ראשון, ויש לתת מעשר עני גם במצב של ספק,²² כאשר יש 'חזקת חיוב', לאמור שיסוד החיוב של מעשר עני מבורר ואינו מוטל בספק.²³
2. כאמור, כאשר יסוד החיוב של מעשר עני מוטל בספק, אין חובת נתינת מעשר עני לעני, אך יש חובת הפרשה וקריאת שם כדי להפקיע מאיסור טבל.
3. לדוגמה, פירות שגדלים בתחום עולי מצרים²⁴ פטורים מנתינת מעשר עני. לעומתם דגן, תירוש ויצהר (קמת, יין ושמן זית) – חייבים בנתינה.²⁵

אדר

א. הכרזה על הכלאיים

1. בא' באדר היו בית דין מכריזים ומזכירים לבעלי השדות לבדוק אם צמחו בשדותיהם כלאיים,²⁶ וכל אדם יוצא לגינתו ולשדהו ומנקין אותו מן הכלאים.²⁷ תזכורת זו נעשתה בתאריך זה, משום שבתקופה זו צצים העלים של המינים הגדלים בשדה שנזרעו קודם

-
- עליה; אבודרהם השלם, עמ' יט, כתב בטעם הדבר שאין לברך על מצווה הנובעת מקלקלתו של הזולת. אולם לדעת פאת השולחן, סי' ג סעי' כ, יש לברך גם על נתינת מעשר עני לעני.
21. ראה: גיטין יב ע"א; חולין קלא ע"א; תוספתא, פאה פ"ב הי"ג; רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"י; שם, פ"ו הי"ד; בית יוסף, יו"ד סי' שלא; רע"ב, פאה פ"ה מ"ה ד"ה באריסות; המעשר והתרומה, פ"א ס"ק ק עד. יש שציידו באפשרות להפקיר את כל הנכסים ולזכות במעשר עני, ראה: שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשלא; פאת השולחן, סי' יג סעי' ב; ספר חרדים, פרק נב אות יח; שם אות כ, והתנה אפשרות זו שייעשה ההפקר כדינו בפני ג' בני אדם. אולם יש שדחו מנהג זה משיקולים מעשיים, ראה: שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' פה; שני לוחות הברית, שער האותיות ד"ה ובשנת ג', הוצאת מכון יד רמה עמ' רפו; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י אות טז; כרם ציון, אוצר התרומות הלכות פסוקות פרק מב סעי' יז. אולם יש שמיאנו בדרך זו מחמת האיסור לקחת את המעשר עני לעצמו, ראה: שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' ב.
22. ראה: אמונת עתיך 33 (תש"ס) עמ' 17-26; שם 34, עמ' 22-28; שם 35, עמ' 12-16; וראה עוד, אמונת עתיך 88 (תשע"א), עמ' 16-32.
23. ראה: אמונת עתיך 33 (תש"ס), עמ' 25.
24. בביאור השיטות השונות בעניין גבול עולי מצרים, ראה ספר הלכות הארץ, עמ' 40-41.
25. לגבי פירות וירקות, חיוב ההפרשה בגבולות עולי מצרים הוא מספק, ולכן פטור מן הנתינה. אך לגבי דגן תירוש ויצהר, שנהוג לברך, הוכרע הספק, וחייב בנתינה. ראה אמונת עתיך 35 (תש"ס), עמ' 15 והערות 15-16.
26. שקלים פ"א מ"א.
27. רמב"ם, הל' כלאיים פ"ב הט"ו.

החורף, וכלאי הזרעים ניכרים מבין התבואה.²⁸ בתאריך ט"ו באדר היו יוצאים שליחי ב"ד לשדות לבדוק אם אכן נעקרו הכלאיים.²⁹

2. בזמן הזה חלה חובה על בית הדין³⁰ שבכל עיר ועיר לשלוח שליחים בתאריך ט"ו באדר לבדוק את השדות והגינות אם יש בהם כלאיים.³¹

ב. הפרשת חלה ממשלוחי מנות

1. החיוב בהפרשת חלה בברכה הוא רק אם העיסה מכילה קמח בשיעור 1,666 גרם.³² אמנם אם יש לו שתי עיסות או יותר, שבכל אחת מהן אין שיעור אך בכולן יחד יש שיעור – הרי אלו מצטרפות לחיוב חלה באופנים שונים של צירוף יחד, כגון: נשיכה, צירוף סל, תנור וכיסוי מפה.³³

2. לא רק עיסות מצטרפות כשהן מונחות יחד בכלי אחד. גם לאחר האפייה,³⁴ חלות ומיני מאפה שאין בכל אחד כשיעור לחיוב הפרשת חלה מצטרפים יחד לשיעור חיוב כאשר הם מונחים בכלי אחד³⁵ שיש לו דפנות מינימליות,³⁶ ואפילו אם היו בכלי לרגע אחד,³⁷

28. רש"י, מגילה כט ע"ב ד"ה ועל הכלאים.

29. שקלים פ"א מ"א; רמב"ם, הל' כלאיים פ"ב הט"ו.

30. על החובה הציבורית לשמירת 'חוקות הארץ', ראה: רש"ר הירש ויקרא יט, ט.

31. הלכות ארץ ישראל המיוחס לטור, כלאיים סעי' ב (מהד' קופפר עמ' 120; בחידושי רבי אליעזר שמחה ח"א עמ' שד); דרך אמונה, כלאיים פ"ב ס"ק עא ציון ההלכה אות צט. ראה: הרב אברהם סוחובולסקי, אמונת עתיך 80, עמ' 8–21.

32. נקטנו כמנהג המקובל שמשקל 520 דרה"ם שמוזכר ברמב"ם, הל' ביכורים פ"ו הט"ו, ובשו"ע, יו"ד סי' שכד סעי' א, הוא 1.666 ק"ג, וכן פסק הגר"ח נאה (שיעורי תורה עמ' 45); אך יש שיטות אחרות בחישוב המשקל של הקמח: לדעת החזו"א, ליקוטם לזרעים סי' ה ס"ק א, מפרישים בברכה רק בכמות של 2.250 ק"ג קמח, אולם מכמות של 1.200 ק"ג יש להפריש בלא ברכה; לדעת הראשל"צ הגר"מ אליהו יש לברך רק כאשר כמות הקמח היא מעל 2.400 ק"ג, על פי בן איש חי, שנה א' פ' צו סעי' יט ושנה ב'; שם פ' שמיני, דיני חלה סעי' א; ועי' ס' התורה והארץ ה', עמ' 58–59, והערות 1–4. ראה: משפטי ארץ (ירושלים תשס"ט) סוף הל' חלה, שבסוגי קמח אחרים השיעור שונה בגלל ההבדל במשקל הסגולי: בשעורה – 1420 גרם; בכוסמין – 1640 גרם; בשיפון – 1391 גרם; בשיבולת שועל – 1179 גרם.

33. ראה הלכות הארץ תשע"ז, עמ' 102.

34. יש אומרים שצירוף כלי מועיל רק אם הניח בסל מיד לאחר האפייה, אך אם הניח על השולחן ולאחר זמן הניחם בכלי – אין מצטרפים יחדיו, ראה: החינוך, מצווה שפה; ריטב"א, פסחים מח ע"ב; מאירי, שם בשם יש מפרשים; חידושי רבנו דוד, פסחים מח ע"ב בדעת הרמב"ן; העמק שאלה, סוף שאילתא עג בשם רש"י. אולם להלכה, אפילו הניחם על השולחן והצירוף בכלי נעשה לאחר זמן מהאפייה, מועיל הכלי לצרפם, ראה: אור זרוע, ח"א סי' רכו; מנחת חינוך, מצווה שפה; חידושי רבנו דוד, פסחים מח ע"ב בדעת הרמב"ם.

35. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ו הט"ז.

36. שו"ע, יו"ד סי' שכה סעי' א; ש"ך, שם ס"ק ב. נחלקו הפוסקים אם על החלות או מיני המאפה להיות בתוך הכלי ושלא ייצאו מקצתם מדפנות הכלי כלל, או שאין לחשוש אם יצא חלק מהחלה או מהמאפה מדפנות הכלי. ראה: טור, יו"ד סי' שכה; ב"ח, שם; בית יוסף, שם; רמ"א, יו"ד סי' שכה סעי' א; ט"ז, שם ס"ק ב; ספר התרומה עם תשלומי התרומה, עמ' 235 הערה קכט. לכן יש להזהר שיהיו כל מיני המאפה בתוך דפנות הכלי ושלא יבלוט מקצת מחוץ לדפנות, ומ"מ אם בלט מקצת מצטרף.

37. פרי מגדים, או"ח סי' תנז אשל אברהם ס"ק א.

ובתנאי שיחדיו הם מגיעים לכלל שיעור חיוב, ואין האדם מקפיד על התערבות ונגיית החלות או מיני המאפה אלו עם אלו.³⁸

3. לאור זאת, על המקבל מחבריו משלוחי מנות המכילים חלות ומיני מאפה מחמשת מיני דגן להיזהר ולא לכנס בכמות גדולה מינים השווים בטעמיהם לכלי אחד.³⁹

ג. נתינת מתנות לאביונים ומשלוח מנות ממעשר עני

1. אין לתת מתנות לאביונים מפירות מעשר עני.⁴⁰
2. לכתחילה אין לתת לעני משלוח מנות מפירות מעשר עני, אך העושה כן יש לו על מי שיסמוך.⁴¹
3. לאחר שקיים את מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים, יכול לתת משלוחים נוספים ממעשר עני, ובלבד שייתנם לעניים.
4. אם קיבל מעני משלוח מנות - לא יחזיר לו משלוח ממעשר עני, כיוון שהחזרה זו היא בכלל תגמולים שאסורים במעשר עני.⁴²

ד. איסור חדש

1. איסור 'חדש' הוא איסור לאכול מתבואת חמשת מיני דגן של השנה החדשה קודם להקרבת מנחת העומר בט"ז בניסן, בזמן שבית המקדש היה קיים, או קודם ל"ז בניסן בימינו.⁴³ מתאריך י"ז בניסן מותרת אכילת התבואה החדשה.

38. שו"ע, יו"ד סי' שכה סעי' א; חלת לחם, סי' ה ס"ק יט-כ.

39. ראה: דרך החיים, סי' נח סעי' ז; חלת לחם, סי' ה סעי' יב; מקראי קדש (לגרצ"פ פראנק), פורים סי' מא; מועדים וזמנים, ח"ב סי' קפז; ראה עוד: הגר"מ אליהו, התורה והארץ ה עמ' 64-65.

40. ראה: מהרי"ל, שו"ת סי' נו סעי' ז; לקט יושר, ח"ב עמ' 7 (בהוצאת מכון ירושלים ח"ב עמ' סח סעי' ו); מטה משה, סי' תתרטו; כנסת הגדולה, סי' תרצד; שני לוחות הברית, מגילה פרק נר מצווה אות ד; מג"א, או"ח סי' תרצד ס"ק א; משנה ברורה, שם ס"ק ג; ערוך השלחן, שם סעי' ג. ראה עוד: הרב יואל פרידמן, מתנות לאביונים ומשלוח מנות ממעשר עני, התורה והארץ ח"ד עמ' 256-257.

41. אחד הטעמים שאין לתת מתנות לאביונים ממעשר עני הוא שאין זה ממון הבעלים ואינו יוצא בו ידי מצוות נתינה. לפי"ז ייתכן ושונה דין משלוח מנות מדין מתנות לאביונים. לפי טעמו של מנות הלוי, אסתר פ"ט ד"ה והר"ר יהודה, שעניין משלוח מנות הוא להוסיף אהבה בין אדם לחברו, יש מקום לומר שאין חיסרון בכך שנותן ממעשר עני, משום שלטעם זה אין צורך בגדרי נתינה. ראה: שו"ת כתב סופר (או"ח סי' קלט ד"ה ויש לעיין; יו"ד סי' קיב ד"ה ויעיין); שו"ת חתם סופר, או"ח סי' קצו.

הטעם השני שאין לתת מתנות לאביונים ממעשר עני הוא ש'כל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין', היינו שאי אפשר לקיים את מצוות מתנות לאביונים ממעשר עני שהוא ממון שבין כך האדם מחויב בו. ראה: רמ"א, יו"ד סי' רמט סעי' א. אולם טעם זה אינו מוסכם על כל הפוסקים, ראה: שו"ת פני יהושע, או"ח סי' ב; שו"ת בנין ציון, החדשות סי' קלז.

42. תוספתא, פאה פ"ד הט"ז; מרדכי, בבא בתרא פ"א סי' תצז, בשם רבנו שמחה.

43. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"י ה"ב; טור יו"ד סי' רצג; שו"ע, שם סעי' א.

2. איסור 'חדש' נוהג מן התורה בכל מקום – בין בארץ בין בחו"ל, ובכל זמן – בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין בית המקדש קיים, ובכל תבואה – בין בתבואת ישראל בין בתבואת נכרים.⁴⁴
3. לאור זאת, תבואה או מוצרים המופקים מתבואה מחמשת מיני דגן שהושרשה לאחר ט"ז בניסן תשע"ז ונקצרה לפני ט"ז בניסן תשע"ח – יש בהם איסור 'חדש'.
4. מציאות זו שייכת בתבואה הגדלה בחו"ל, שם עונות השנה שונות מאלו שבארץ ישראל, ומצוי שהשרשת החיטה היא לאחר ט"ז בניסן תשע"ז והקצירה של היבול היא לפני ט"ז בניסן תשע"ח.⁴⁵
5. לשם מניעה של אכילת איסור 'חדש', יש צורך בפיקוח על התבואה המיובאת לארץ,⁴⁶ בין לאכילה בין ליצירת שֶכר (בירה) ומשקאות חריפים (ויסקי). כמו כן נצרך פיקוח על מוצרי מזון עשויים מדגנים המיובאים לארץ, כגון מיני מזונות ובירות.
6. מוצר שעליו הכשר של גוף כלשהו בחו"ל, ונוסף על כך כתוב עליו 'באישור הרה"ר לישראל', משמעות הדבר שהמוצר כשר ואינו מכיל 'חדש'.⁴⁷
7. הנמצא בחו"ל בתקופה זו, עליו להקפיד ולחשוש מאיסור 'חדש' במוצרים המופקים מתבואת חמשת מיני דגן.

44. טור, יו"ד סי' רצג; שו"ע, שם סעי' ב. הב"ח (שם; שו"ת הב"ח החדשות סי' מח-מט) הקל באיסור 'חדש' בתבואת נכרים, אולם למעשה דעתו לא התקבלה. ראה: משנה ברורה, סי' תפט ס"ק מה.

45. ראה: משנה ברורה, סי' תפט ס"ק מה.

46. על פי נתוני הלמ"ס, 99% מתצרוכת החיטה במדינת ישראל כיום מיובאים מחו"ל, וכ-1% ממנה מתוצרת הארץ.

47. המידע מאושר ע"י הרב חגי בר-גיורא, הרבנות הראשית לישראל.

הרב משה כ"ץ

נגיעות בדג בקלה צעיר

פסוקים רבים בתורה עוסקים באיסור אכילת שרצים. מהם עולה שהאוכל שרץ ששרץ במים, כלומר התנועע במים, עובר על ארבעה איסורי דאורייתא (כאילו אכל חזיר ארבע פעמים). בדגים יכולים להימצא שרצים בכמה מקומות: בתוך בשר הדג, במעיו, בראשו של הדג או על גבי עורו. השרצים הנמצאים במעי הדג, בראשו או על גביו, חיו והתנועעו לפני כן במים, והם מוגדרים כ'שרץ המים' לכל דבר. לאחר שהדג בולע אותם, הם מגיעים לתוך המעיים שלו, והואיל ושרצים אלו נאסרו עוד בהיותם במים, הם אסורים גם כשהם במעי הדג, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' פד סעי' טז): 'תולעים... הנמצאים בדגים במעיהם – אסורים'.

הלכה זו כלל אינה תלויה בדיון ההלכתי ביחס לתולעי האניסקים (שבהן יש שאלה האם היו אסורות לפני שנבלעו על ידי הדג). התולעים הנמצאות בבטן של דג הבקלה הצעיר ודאי שרצו במי הים ונכנסו למעי הדג, ומשם יצאו לחלל הבטן, וכאמור לעיל, הן בוודאי אסורות. בבטנו של דג בקלה צעיר יש תולעים רבות. דג הבקלה משווק כשהוא שלם וללא ראש (בשונה מפילה בקלה). בהוראות השימוש שעל השקית כתוב שצריך לנקות את הדג, אולם הציבור הרחב אינו מבין למה וביחס למה מכוונת הוראה זו. זאת ועוד, רוב הציבור כלל לא יודע מה עליו לחפש וכיצד יש לנקות את הדג בצורה טובה ונכונה. בשל הבעייתיות הגדולה בדג זה, והחשש שבלי לשים לב ייכשלו אנשים באיסורי דאורייתא רבים, שוקלת הרבנות הראשית להפסיק את שיווק דג הבקלה עם הכשר. כבר עכשיו ישנן כמה רבניות האוסרות את השימוש בבקלה צעיר בבתי עסק שתחת השגחתן. גם בד"ץ 'חתם סופר פ"ת' פרסם את דבר הסרת הכשרות שלהם מדג זה. אנו, בכּוֹשֵׁרוֹת, מצטרפים וממליצים מאוד לא לצרוך בקלה צעיר. כל הנ"ל מדובר על בקלה צעיר המשווק כדג שלם ללא הראש והמעיים.

הרב יצחק דביר

שימוש במכונות קפה ציבוריות

במקומות ציבוריים רבים מוצבות מכונות קפה לשימוש הציבור: מקומות עבודה, בתי מלון, צימרים וכדומה. לעומת כלים ציבוריים אחרים שבהם שימוש שאינו מבוקר עלול לגרום בעיות כשרות רבות, מכונות הקפה בנויות ממערכות פנימיות ללא גישה להוספת תוספות שונות.¹ הוספת תוספות למערכת תיתכן בשתי אפשרויות: א. הכנסת פולי קפה או קפסולות. ב. הכנסת חלב (מכונות משוכללות יותר שבהן קיימת אפשרות לתוספות שונות, כגון שוקו וכדומה, דורשות דיון נפרד). נדון בהשלכות של כל אחת מהתוספות על כשרות המערכת.

קפסולות קפה – למיטב ידיעתנו כיום, פולי קפה או קפסולות קפה ללא תוספת טעמים אינם טעונים הכשר, וממילא רוב השימוש במערכת הינו כשר. משום כך במקומות עבודה המספקים לעובדים קפסולות ללא טעמים בלבד – מותר להשתמש במכונת הקפה בלא להכשירה.

לעומת זאת במכונות קפה בצימרים, שאיננו יודעים באילו קפסולות השתמשו קודם לכן, וכן במקומות עבודה שבהם כל אחד מביא מביתו את קפסולת הקפה, אנו חוששים שמא השתמשו בקפסולות המכילות חומרי טעם או אבקות חלב שאינם כשרים (החשש קיים בעיקר בקפסולות מייבוא אישי), ועלינו להכשיר את מערכת הקפה לפני השימוש.² הכשרת המערכת תתבצע על ידי הוצאת כוס מים רותחים מן המערכת. במערכות חכמות שאינן מאפשרות את הפעלת המכונה כל עוד אין קפסולה בתוכה, יש לרוקן קפסולה משומשת מתוכנה ולהפעיל את המערכת כשהיא בתוכה.³

1. שתי בעיות שמהן אין לחשוש בשימוש במערכת עצמה: א. אין לחשוש שמא הכינו במכונה קפה בשבת, משום שבדיעבד הכלים אינם נאסרים. שו"ת כתב סופר או"ח סימן נ. ואמנם במשנ"ב, סי' שיח ס"ק ד, אסר את הכלים, אך דווקא למשתמש במזיד, ודווקא למשתמש עצמו אך לא לאחרים. ב. גם אם גויים הפעילו את המכונה אין בעיה בכך, משום שלדעת רוב הפוסקים אין איסור בישולי גויים במשקאות חמים.
2. השימוש בקפסולות עם אבקת חלב מצוי בפרט במכונות דולצ'ה גוטסו, בהן ישנו שימוש נרחב בצימרים.
3. בהגעה חד פעמית, כגון בצימר או במקרה שמקבל מכונת קפה מחבר שאינו שומר כשרות, ראוי להוסיף גם עירוי של מים מקומקום רותח על גבי מקום הקפסולה לאחר פתיחתו (הסיבה לכך מחשש שבעת הפעלת המכונה המים אינם מגיעים לחלקים העליונים שבבית הקיבול של הקפסולה. אך לא חששנו לזה כאשר צריך באופן יומיומי להכשיר את המכונה במקום העבודה כדי להשתמש בה). ישנן מכונות מסחריות שאין אפשרות להפעילן גם באמצעות קפסולה מרוקנת. לרוב מכונות אלו משמשות להכנת קפה ללא טעמים בלבד, אך במקום הצורך ניתן להסתמך על הגעת המכונה יחד עם קפסולה מלאה בתוכה (רצוי קפסולה משומשת שטעמה קלוש).

כאשר ידוע בוודאות שבעשרים וארבע השעות האחרונות היה במכשיר שימוש בקפסולה שאינה כשרה, ניתן להכשיר את המכונה רק על ידי עירוב של סבון במיכל המים למשך הפעלה אחת. במכונות בעלות חיבור ישיר לברז המים ההכשרה מורכבת יותר, ועל המהדרין להימנע מלהשתמש במכונה במקרה זה.⁴ מערכת החלב – ברובן המוחלט של מכונות הקפה, החלב עובר דרך צנרת נפרדת מן המים והקפה. בארץ ניתן למצוא מעט מאוד חלב שאינו כשר, ומשום כך אין צורך להכשיר את מערכת החלב קודם השימוש (גם המקפידים על חלב 'מהדרין' אינם צריכים להכשיר את המערכת,⁵ אך אם נותר חלב במכונה עליהם לוודא שהוא תואם את רמת הכשרות שעליה הם מקפידים). במכונות קפה שבצימרים ובבתי מלון בחו"ל, סביר להניח שהיה בעבר שימוש ב'חלב גוי', ולכן יש להכשיר את מערכת החלב לפני השימוש. זאת נבצע באמצעות הכנסת מים עם סבון לכד החלב והפעלת המערכת פעם אחת.

-
4. כאשר הכלי 'בן יומו', אין אפשרות להגעילו ללא תוספת חומר פוגם, אך כאשר ישנו שימוש בקפסולה יחידה, לדעת הרב לבנון שליט"א יש מקום להקל, שכן ייתכן שבמים יש פי שישים מחומר הטעם המעורב בקפה (ולחנ"ן אין צורך לחשוש כיוון שאין איסור ודאי).
 5. החלב שאינו מהדרין בארץ הוא משום 'חלב שבת'. כמובא לעיל הכתב סופר מקל בבליעת כלים במקרה זה, ולכן אין צורך להכשיר את המכונה.